

Tekmeria

Vol 5 (2000)

Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέροια

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Λ. Δ. ΣΤΕΦΑΝΗ

doi: [10.12681/tekmeria.202](https://doi.org/10.12681/tekmeria.202)

To cite this article:

ΝΙΓΔΕΛΗΣ Π. Μ., & ΣΤΕΦΑΝΗ Λ. Δ. (2000). Νέα ἐπιτύμβια μνημεῖα μονομάχων ἀπὸ τῆ Βέροια. *Tekmeria*, 5, 87–107. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.202>

ΝΕΑ ΕΠΙΤΥΜΒΙΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΜΟΝΟΜΑΧΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΒΕΡΟΙΑ

Ἀνάμεσα στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ιδιαίτερη θέση κατέχει ἓνα σύνολο δέκα ἐννέα ἐνεπίγραφων ταφικῶν μνημείων (βωμοί καί στήλες τοῦ 2ου καί 3ου αἰ. μ.Χ.)¹ πού προέρχονται ἀπό τίς τελευταῖες κατοικίες τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγώνων οἱ ὅποιοι διεξήχθησαν στήν πόλη κατὰ τήν ἀρχαιότητα. Οἱ ἀγῶνες αὐτοί τελοῦνταν, ὅπως εἶναι γνωστό, ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 1ου αἰ. μ.Χ. στό πλαίσιο τῶν ἐορτῶν τῆς αὐτοκρατορικήσ λατρείας τόσο τῆς πόλης ὅσο καί τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων πού εἶχε τήν ἑδρα του στή Βέροια².

Πρόσφατα ὁ ἀριθμός τῶν μονομαχικῶν μνημείων τῆς πόλης αὐξήθηκε αἰσθητά χάρις στήν εὕρεση ἔξι ἀκόμη μνημείων. Ἀπό αὐτά ἡ στήλη ἀρ. 6 ἀποτελεῖ προῖόν παράδοσης ἀπό ιδιώτη ὁ ὁποῖος τήν περισυνέλεξε σέ περιοχή τοῦ σημερινοῦ κοιμητηρίου τῆς πόλης (Ο.Τ. 269 - 271), ἐνῶ τά ὑπόλοιπα βρέθηκαν μαζί τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1996 στό οἰκόπεδο Ἐμ. Κωτούλα (Ο.Τ. 304) ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πλουτάρχου κατὰ τίς ἐργασίες διάνοιξης θεμελίων³. Τό οἰκόπεδο βρίσκεται στήν περιοχή τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς ἀρχαίας πόλης, ὅπου ἔχουν ἀνασκαφῆ κατὰ καιροῦς τάφοι τῶν ἐλληνιστικῶν καί ρωμαϊκῶν χρόνων⁴. Τά μνημεῖα τοῦ

1. Τίς ἐπιγραφές αὐτές (ἀλλά καί ἄλλα ἀνεπίγραφα μνημεῖα σχετιζόμενα μέ μονομάχους) πραγματεύεται ἡ Β. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ στό ἄρθρο της "Μονομαχικά μνημεῖα στό Μουσεῖο τῆς Βέροιας", *Ἀμνητός. Τιμητικός τόμος γιά τόν καθ. Μ. Ἀνδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, τόμος Α' 33 - 57 (στό ἔξῃς Μονομαχικά μνημεῖα), ἀναδημοσιεύουν δέ τελευταῖα οἱ Λ. Γουναραπούλου - Μ. Χατζόπουλος, *Ἐπιγραφές Κάτω Μακεδονίας*. Τόμος Α'. *Ἐπιγραφές Βέροιας*, Ἀθήνα 1998 ἀρρ. 374 - 390 καί 495, 497 (στό ἔξῃς ΕΚΜ Ι). - Εὐχαριστοῦμε θερμά τήν καθ. Θ. Στεφανίδου - Τιβερίου πού εἶχε τήν καλοσύνη νά διαβάσει τό χειρόγραφο καί νά προτείνει βελτιώσεις. Ἐξυπακούεται ὅτι τά τυχόν σφάλματα πού ἀπέμειναν βαρύνουν τούς συγγραφείς.

2. Γιά τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς βλ. Α. Tataki, *Beroea. Prosopography and Society* (Μελετήματα 8), Athens 1988, 482 κέξ.

3. Βλ. ΑΔ 1996 Χρονικά (ὑπὸ δημοσίευση).

4. Γιά τό βορειοανατολικό νεκροταφεῖο τῆς πόλης στήν περιοχή τῆς βόρειας πύλης πού ἐκτεινόταν στά οἰκοδομικά τετράγωνα Ο.Τ. 303 ἕως 307 βλ. L. Brocas - Deflassieux,

οικοπέδου Κωτούλα ώστόσο δεν μπορούν να συνδεθούν με συγκεκριμένους τάφους, εφόσον κατά τη σωστική ανασκαφή δεν εντοπίστηκε κανένας. Αντίθετα τρία από αυτά βρέθηκαν συγκεντρωμένα σε όρυγμα στο ΒΑ τμήμα του οικοπέδου και τα υπόλοιπα σε άλλο όρυγμα έξω μέτρα δυτικότερα. Η εύρεσή τους σε δύο όρυγματα υποδηλώνει ότι ο χώρος, πού αρχικά αποτελούσε ένα φυσικό πρανές, είχε αναμοχλευθεί και διαταραχθεί κατά τό παρελθόν. Η πληροφορία μάλιστα του ιδιοκτήτη του οικοπέδου ότι περί τό 1940 έγινε στο οικόπεδο μεγάλης έκτασης ισοπέδωση οδηγεί δικαιολογημένα στο συμπέρασμα ότι ή καταστροφή τών τάφων στίς όποίες ήταν τοποθετημένες οί επιγραφές θά πρέπει νά έγινε τήν εποχή αυτή και ότι στη συνέχεια θάφτηκαν εκ νέου στο οικόπεδο όπου και βρέθηκαν.

1. Η επιτύμβια στήλη του Ἀρχιμήδη.

Μαρμάρινη όρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ άρ. εύρ. MB 900. Η παράσταση αναπτύσσεται μέσα σε ναΐσκο πού όρίζεται από παραστάδες χωρίς πλαστικά αποδοσμένα έπικρανα και επιστέφεται από έγγεγραμένο άέτωμα μέ πλάγια άκρωτήρια. Στο κέντρο του τυμπάνου του άετώματος ύπάρχει ρόδακας ό όποιος πλαισιώνεται από σειρές “μηνίσκων”. Τό κάτω μέρος της πλάκας πού εΐναι άργό παρουσιάζει ίχνη ξοΐδας. Εΐκονΐζεται μετωπικά άγένειος μονομάχος “σε δόξα”⁵. Φορά ζώνη (balteus), πού τυλίγεται τρεις φορές γύρω από τή μέση του, και περισκελίδα (subligaculum). Τό δεξί χέρι πού εΐναι λυγισμένο στόν άγκώνα κρατά κλαδί φοΐνικα (σπάδικα) και καλύπτεται από προστατευτική επένδυση μέ τή μορφή περιελισσόμενων ΐμάντων⁶. Τό στήθος προστατεύεται από καμπυλόγραμμο προστήθιο τό όποιο πιθανότατα εΐναι κατασκευασμένο από δέρμα⁷. Τό άριστερό χέρι του μονομάχου άκουμπά-

⁵ *Ἀρχαία Βέροια*, Βέροια 1999, 52 και Λ. Στεφανή, “Τό όδικό σύστημα της ρωμαϊκής Βέροιας. Κατασκευαστικά στοιχεία και ρυμοτομική όργάνωση” στα *Πρακτικά “Επικοινωνίες και μεταφορές στην προβιομηχανική περίοδο”*, Συμπόσιο ETBA (Μονεμβασιά 24-26 Ίουλίου 1998, ύπό δημοσίευση).

⁶ Για τόν τύπο αυτό τών μονομαχικών στηλών βλ. L. Robert, *Les Gladiateurs dans l’Orient Grec* (στό έξής *Les Gladiateurs*), Paris 1940 (ανάτυπωση Amsterdam 1971) 47, ό όποιος χρησιμοποιεί τήν έκφραση *les gladiateurs dans sa gloire*.

⁷ Για παράλληλα από τή Βέροια βλ. λ.χ. τήν επιτύμβια στήλη MB Λ 655 (=EKM I 497).

⁸ Για τά προστήθια πού έδεναν συνήθως κάτω από τίς μασχάλες ή πίσω από τούς ώμους βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 72 (μέ παραπομπές σε φωτογραφίες)· προστήθιο ένδέ-

ει στά ὅπλα πού ἀποδίδονται πλάι του πολὺ συνοπτικά. Πρόκειται γιὰ ὀρθογώνια ἀσπίδα (scutum) μέ ὀμφαλό καί κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στὴν ἀριστερὴ ἄνετη κνήμη φορᾷ περικνημίδα (ocrea) καί πιθανόν ὑπόδημα, ἐνῶ τὸ δεξιὸ στάσιμο σκέλος πού ἀποδίδεται μέ πολὺ χαμηλὸ ἀνάγλυφο φέρει ταινίες πάνω ἀπὸ τὸ γόνατο καί στὸν ἀστράγαλο, ἀποδοσμένες γραπτὰ ⁸. Τὸ πρόσωπο τῆς μορφῆς εἶναι ὠοειδές, τὰ μαλλιά πέφτουν στὸ μέτωπο καί στά πλαϊνὰ τοῦ κεφαλιοῦ καλύπτοντας καί τὰ αὐτιά. Οἱ πλόκαμοι ἀποδίδονται μέ πυκνές, κάθετες ἐγχαράξεις. Ἀξιοπρόσεκτη εἶναι ἡ προσπάθεια γιὰ ρεαλιστικὴ ἀπεικόνιση τῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἡ γαμπή μύτη του. Ἡ ἴρις τῶν ματιῶν δηλώνεται γραπτὰ. Σέ πολλὰ τμήματα τῆς στήλης ὅπως στά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς, στὸ ἀέτωμα, στὸ προστήθιο, στὴν κνημίδα, καί στίς ταινίες τοῦ δεξιοῦ ποδιοῦ σώζεται κόκκινο χρῶμα. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 60 μ., πλάτος 0, 42 μ. καί πάχος 0, 065 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 μ.· διάστιχα 0, 001 - 0, 002 μ. Εἰκ. 1.

β' μισό τοῦ 2ου μ.Χ. ⁹

Ἀρχιμήδης

ἐνθάδε κῆμε.

Οὐκ ἤμην κέ

4 ἐγενόμην,
οὐκ εἰμί κέ οὐ
μέλει μοι. Χε
ρε παροδῖτα

Ἡ πιὸ ἐνδιαφέρουσα πλευρὰ τῆς στήλης πού στήθηκε στὸ μνημεῖο τοῦ μονομάχου Ἀρχιμήδη εἶναι ἀναμφίβολα τὸ ἐπικούρειας ἀντίληψης ἀπόφθεγμα *οὐκ ἤμην καὶ ἐγενόμην οὐκ εἰμί καὶ οὐ μέλει μοι* (λατινικά *non fui, fui, non sum, non curo*) πού σώζει καί τὸ ὅποιο ἀπαντᾷ, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιὰ πρώτη

χεται νὰ ἀπεικονίζεται κατὰ τὴν Ἀλλαμανῇ - Σουρῇ, "Μονομαχικὰ μνημεῖα", 37 καί στή στήλῃ ἀρ. Β1 πιν. 5, 3 (ἀρ. εὗρ. MB Λ 453).

8. Γιὰ ἀνάλογα εἰκονογραφικὰ χαρακτηριστικά σέ μονομαχικὰ μνημεῖα βλ. λ.χ. Robert, *Les Gladiateurs*, 69 καί ἰδιαίτερα ἀρ. 153 (πίν. XXI) καί γιὰ τὴ Βέρροια τὴ στήλῃ τοῦ Μαρίσκου, Ἀλλαμανῇ - Σουρῇ, "Μονομαχικὰ μνημεῖα", Α. 2 (πίν. 4. 2) = *EKMI* 384.

9. Στὴ χρονολόγηση αὐτὴ δὴγοῦν ἡ φροντισμένη ἀκόμη γραφὴ καί τὸ μνηοειδές σχῆμα ὀρισμένων χαρακτηριστικῶν γραμμάτων ὅπως τοῦ *ἔψιλον*, τοῦ *σῖγμα* καί τοῦ *μεῖ* (σύγκρινε μέ τὰ γράμματα τῶν ἐπιγραφῶν *EKMI* 49 τοῦ 181 μ.Χ. καί *EKMI* 375).

φορά στίς επιγραφές όχι μόνο της Βέροιας αλλά και της Μακεδονίας. Τό απόφθεγμα αυτό (αυτούσιο ή μέ παραλλαγές) είναι γνωστό από ίκανό αριθμό ελληνικών και λατινικών επιγραφών άλλων περιοχών τόσο του ανατολικού όσο και του δυτικού τμήματος της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας¹⁰. Τήν ίδια (ελληνική) έκδοχή συναντούμε λ.χ. σέ επιτύμβιες επιγραφές της Ρώμης¹¹, της Πτολεμαίδος (Κυρηναϊκή)¹² της Ἀφροδισιάδας¹³ καί τῶν Ἀδριανῶν της Πισιδίας¹⁴. "Οτι ὁ νεκρός της νέας επιγραφῆς δέν ἦταν ὁ μόνος μονομάχος πού υἰοθετοῦσε παρόμοιες ἀντιλήψεις γιά τή μεταθανάτια ζωή συνάγεται λ.χ. ἀπό τό επιτύμβιο μνημεῖο ενός ρητιάριου ὀνόματι Πίννα πού βρέθηκε στήν Ἀμάστριδα τοῦ Πόντου, ὅπου διαβάζουμε τήν παραλλαγμένη έκδοχή τοῦ ἀποφθέγματος οὐκ ἦμην, οὐκ ἦδειν, ἐγενόμην, οὐκ οἶδα, οὐκ εἰμί, οὐ μέλει μοι¹⁵. Ἄλλωστε, ὅπως ἔχουν ἐπισημάνει παλαιότεροι ἐρευνητές στηριζόμενοι σέ επιγραφές αὐτοῦ τοῦ εἶδους, παρόμοιες ἀπορριπτικές της μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις ἦταν διαδεδομένες ιδιαίτερα σέ ὀρισμένες κατηγορίες ἀνθρώπων πού ζοῦσαν καθημερινά ὑπό ἀσταθεῖς συνθήκες, ὅπως οἱ μονομάχοι, οἱ στρατιῶτες καί οἱ ναυτικοί¹⁶.

Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τό (ἀμάρτυρο στή Μακεδονία γνωστό ὁμως ἀπό ἄλλου¹⁷) ὄνομα Ἀρχιμήδης τοῦτο παραδίδεται, ὅσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, γιά πρώτη φορά μεταξύ μονομάχων. Ἄν πράγματι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος παραπέμπει στόν μεγάλο μαθηματικό της ἀρχαιότητος, εἶναι δελεαστική ἡ ὑπόθεση μήπως ὁ μονομάχος πῆρε τό ὄνομα αὐτό λόγω της ἐπινοητικότητός του¹⁸.

10. Γιά παραδείγματα καί βιβλιογραφία βλ. ἐνδεικτικά F. Cumont, "Non fui, fui, non sum", *Musée belge* 32, 1928, 73-85, L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95 καί G. H. R. Horsley, *New Documents Illustrating Early Christianity*, Macquarie 1987, 43.

11. Βλ. *IGUR* 1397 (αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς) ὅπου ἐπισημαίνονται παραλλαγές τοῦ ἀποφθέγματος σέ ἄλλες ἐπιτύμβιες επιγραφές της Ρώμης.

12. Βλ. D. Robinson, "Inscriptions from Cyrenaica", *AJA* 17 (1913) 185 ἀρ. 77 καί corrigenda σ. 505.

13. Βλ. *MAMA* VIII 353 (κατά πάσα πιθανότητα μετά τό 212 μ.Χ. λόγω της παρουσίας στήν ἐπιγραφή Ἀθηναίων), πρβλ. L. Robert, *Hellenica* XIII (1965) 95.

14. Βλ. G. E. Bean, "Notes and Inscriptions from Pisidia. Part 1", *Anat. Studies* 9 (1957) ἀρ. 75 γραμμένο πάνω σέ σαρχοφάγο, πρβλ. *Bull. épigr.* 1961, 739· τό ἴδιο ἀπόφθεγμα εἶναι πιθανόν ὅτι ὑπῆρχε γραμμένο σέ μία σαρχοφάγο της Πέργης (μετά τό 212 μ.Χ.) σύμφωνα μέ τή διόρθωση τῶν Robert, *Bull. épigr.* 1950, 204 σελ. 207.

15. Robert, *Les Gladiateurs*, 129, ἀρ. 76.

16. Βλ. F. Cumont, ὁ. π., 74.

17. Τό ὄνομα παραδίδεται λ.χ. σέ επιγραφές της Χίου καί της Μήλου (βλ. *LGPN* I)· της Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II)· της Πελλήνης, της Ἐπιδαύρου, της Ἐπιδάμνου, της Κέρκυρας καί τῶν Συρακουσῶν (βλ. *LGPN* III A).

18. "Οτι οἱ ἄνθρωποι της ἀρένας ἐπαιρναν ὀνόματα πού παρέπεμπαν στήν ἐπινοητι-

Ἡ ἔκφραση *χαῖρε παροδεῖτα* (μέ παραλλαγές) εἶναι συνήθης στὶς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς πόλης συμπεριλαμβανομένων καὶ ἐκείνων τῶν μονομάχων¹⁹.

2. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ποδὴνεμου.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη ἀποκεκρουσμένη στὴν ἄνω δεξιὰ γωνία της. Φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὗρ. MB 901. Ἡ παράσταση ἀναπτύσσεται, ὅπως στὴν προηγούμενη στήλη, μέσα σέ ναῖσκο πού ὀρίζεται ἀπὸ παραστάδες καὶ ἐπιστέφεται ἀπὸ ἀέτωμα στὸ τύμπανο τοῦ ὁποῖου ὑπάρχουν σειρές “μηνίσκων”. Πρόκειται γιὰ σκηνή “νεκροδεῖπνου”, προσφιλές θέμα στὶς ἐπιτύμβιες στήλες μονομάχων τῆς Μακεδονίας καὶ ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας²⁰. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος μέ τὸ ἀριστερὸ χέρι λυγισμένο νά ἀκουμπάει σέ μαξιλάρι, φοράει δέ χειριδωτὸ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, τοῦ ὁποῖου οἱ πτυχώσεις δηλώνονται μέ χαμηλὸ ἀνάγλυφο καὶ ἐγχαράξεις. Τὸ ἱμάτιο καλύπτει τὸ ἀριστερὸ χέρι, τὸν ὦμο, τὴν ἡβική χώρα καὶ τὰ πόδια. Τὸ δεξιὸ χέρι ἀναπαύεται πάνω στὸ ἀντίστοιχο πόδι καὶ κρατᾷ ἀναδιπλωμένο στεφάνι²¹. Ὁ νεκρὸς ἀποδίδεται μέ στρογγυλὸ πρόσωπο, ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ πυκνὰ φουντωτὰ μαλλιά, πού σταματοῦν πάνω ἀπὸ τὰ αὐτιά. Ἡ κλίνη στὴν ὁποία εἶναι ξαπλωμένος διαμορφώνεται ἀπὸ λεπτὸ ἐπίπεδο τμήμα, ἐρεϊσίνωτο καὶ τορνευτὰ πόδια²². Ἐνδιαφέ-

κότητά τους προκύπτει λ.χ. ἀπὸ τὸ ὄνομα Ἀρκοπλάνης (αὐτὸς πού ἐξαπατᾷ τὶς ἀρκοῦδες) ἐνὸς θηριομάχου σέ ἐπιγραφή τῆς Μιλήτου βλ. SEG 35 (1985) 1141, πρβλ. L. Robert, *Hellenica* V, 87 κέξ. σχετικὰ μέ τὸ ὄνομα.

19. Βλ. λ.χ. EKM I 354, 357 καὶ 359. Ἡ ἴδια ἔκφραση ἀπαντᾷ καὶ παρακάτω στὶς στήλες ὑπ. ἀρ. 4 καὶ 6, ἐνῶ στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ μονομάχου Ἀλεξάνδρου EKM I 386 συναντοῦμε τὴν ἔκφραση *χαίροις, ὦ παροδεῖτα*.

20. Γιὰ τὴ Βέροια βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικὰ μνημεῖα”, 34 κέξ. γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη βλ. Γ. Βελένη - Π. Ἀδάμ Βελένη, “Ρωμαϊκὸ θέατρο στὴ Θεσσαλονίκη”, AEMO 3 (1989) 256 ἀρ. 14 καὶ τὸ (ἀδημοσίευτο) ἀνάγλυφο πού φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ μέ ἀρ. εὐρετηρίου BE 175. Γιὰ παράσταση “νεκροδεῖπνου” σέ μονομαχικὲς στήλες ἄλλων περιοχῶν, ὅπως λ.χ. τῆς Μ. Ἀσίας βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καὶ E. Pfühl - H. Möbius, *Die Ostgriechischen Grabreliefs*, Mainz a. Rhein 1979 II, 306. Γιὰ τὰ “νεκροδεῖπνα” στὴν εἰκονογραφία τῆς Βέροιας γενικὰ βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, *Μακεδονικοὶ βωμοί. Τμηματικοὶ καὶ ταφικοὶ βωμοὶ αὐτοκρατορικῶν χρόνων στὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Βέροια*, ἀδημ. Διδ. διατριβὴ Θεσσαλονίκη 1996, 86 - 92.

21. Γιὰ τὰ στεφάνια πού κρατοῦν οἱ ἀνακλιμένοι μορφές σέ σκηνές “νεκροδεῖπνου” βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1749, 1750 καὶ ἰδιαίτερα 1801 (ἀναδιπλωμένο στεφάνι).

22. Βλ. σχετικὰ G. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London 1966, 103 κέξ.

ρον είναι τό γραπτό μοτίβο διακόσμησης του μαξιλαριού, όπου ακουμπάει ο μονομάχος και τό όποιο αποτελείται από διάστικτους ρόμβους. Μπροστά από τήν κλίνη αποδίδεται τριποδική τράπεζα μέ καρπούς²³. Πίσω από τόν μονομάχο και στό επάνω τμήμα του ορθογώνιου πεδίου στό όποιο αναπτύσσεται ή παράσταση υπάρχει ανάγλυφη ταινία. Αυτή θά πρέπει νά αποτελεί στοιχείο του παραπετάσματος που συχνά αποδιδόταν ανάγλυφα ή γραπτά γιά τή δημιουργία έντύπωσης ήμιυπαίθριου χώρου²⁴. Κάτω από τήν κλίνη διακρίνεται τμήμα του σεντονιού μέ τό όποιο ήταν καλυμμένη²⁵. Απέναντι από τή μορφή του νεκρού στήν άριστερή πλευρά της παράστασης εικονίζεται μικρή, γυμνή, φτερωτή μορφή άγοριού σέ βάθρο που αποδίδει τόν Θάνατο μέ τή μορφή του Ύπνου Έρωτα²⁶. Τό δεξιό χέρι που είναι τεντωμένο προς τά κάτω κρατά άγγείο, ένω τό άριστερό είναι διπλωμένο στό σώμα κάτω από τό στήθος. Στο δεξιό άκρο της στήλης, πίσω από τόν μονομάχο αλλά έκτός του πεδίου διακρίνεται έγχάρακτα αποδοσμένος στείλεός όπλου μέ σφυρική. Αν και δέν έχει σωθεί ή κεφαλή του, έντούτοις μέ βάση τά ως τώρα γνωστά παράλληλα της μονομαχικής εικονογραφίας μπορεί βάσιμα νά ύποστηριχθεί ότι πρόκειται γιά τρίαίνα και ότι συνεπώς ό νεκρός ήταν ρητιάριος (βλ. επίσης ύπόμνημα έπιγραφής)²⁷. Ίχνη κόκκινου χρώματος έχουν διατηρηθεί στα γράμματα της έπιγραφής. Διαστάσεις μνημείου: ύψος 0,56 μ. πλάτος, 0,35 μ. και πάχος 0,07 μ. Ύψος γραμμάτων 0,02 - 0,03 μ. διάστιχα 0,015 - 0,02 μ. Εικ. άρ. 2.

23. Γιά τή μορφή του τριποδικού τραπέζιου βλ. J. M. Dentzer, *Le motif du banquet couché dans la proche orient et le monde grec du VIIe siècle au IVe siècle avant J. C.* (BEFAR 246), Rome 1982, 516-524 και E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1660-1, 1748, 1801.

24. Βλ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1429, 1647-8, 1656, 1868-9, 1898-9. Γιά τό στοιχείο του παραπετάσματος σέ ανάγλυφα της Βέροιας βλ. Ί. Τουράτσογλου, "Πατερίνος Άντιγόνου, ήρως. Ύστεροελληνιστική στήλη από τή Βέροια", *Κέρνος. Τιμητική προσφορά στόν Γ. Μπακαλάκη*, Θεσσαλονίκη 1972 153 και Π. Άδάμ - Βελένη, *δ. π.*, 87.

25. Όπως λ.χ. συμβαίνει στή σκηνή μέ "νεκρόδειπνο" της μονομαχικής στήλης EKM I 377 (βλ. εικόνα 377 α). Γιά άπόδοση του σεντονιού της κλίνης σέ άλλα "νεκρόδειπνα" βλ. λ.χ. E. Pfühl - H. Möbius, *δ. π.*, 1916.

26. Γιά παραδείγματα παράστασης θανάτου μέ έρωτα σέ άλλα μνημεία της Βέροιας βλ. τούς πίνακες των έπιγραφών EKM I 228, 239 και 251. Στή ταφική τέχνη της έποχής ό έρωτας (συνήθως κοιμώμενος) χρησιμοποιείται ως άλληγορική παράσταση του θανάτου (έννοουμένου ως αιώνιου ύπνου) βλ. σχετικά Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβεριού - Έμ. Βουτυρά, *Κατάλογος Γλυπτών του Άρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, άρ. 131 (συντάκτρια λήμματος Θ. Στεφανίδου - Τιβεριού).

27. Σύγκρινε λ.χ. παρόμοια άπόδοση του κάτω τμήματος της τρίαίνας του ρητιαρίου Φλαμμεάτη στή στήλη EKM I 388 και εκείνης του ρητιαρίου Πεκουλάρη στή στήλη EKM I 495 (άπό τό Μακροχώρι). Γιά τίς τρίαίνες των ρητιαρίων γενικά βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 66-7 και άρ. 46 (πίν. XIII) και 242 (πίν. V).

3ος αἰ. μ.Χ.²⁸

Βασιλική Ποδηνέμω τῷ
καὶ Ἀσκληπιόδοτῳ ἐκ τῶν
ἐκίνου μνείας χάριν Δ

Συμπλήματα : στ. 1 NE · στ. 3 MNE .

Τό ὄνομα Ποδηνέμος, πού παραδίδεται ἀκέραιο γιά πρώτη φορά ²⁹, ἀνήκει στήν κατηγορία ἐκεῖνη τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀνομάτων τῶν μονομάχων τά ὁποῖα προβάλλουν φυσικά τους προσόντα καί συγκεκριμένα τήν ταχύτητα (πρβλ. λ.χ. τά γνωστά ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές ὀνόματα μονομάχων Ἀνέμιον, Ζέφυρος, Ὡκὺς, Καλλίδρομος ³⁰). Τέτοια ὀνόματα ὅπως καί ἐκεῖνα πού δείχνουν τήν εὐκίνησία ἦταν συνηθισμένα ἰδιαίτερα μεταξύ τῶν ρητιαρίων πού ἔπρεπε νά εἶναι ταχεῖς καί εὐέλικτοι γιά νά ἀποφεύγουν τοὺς βαριά ὀπλισμένους ἀντιπάλους ³¹, παρατήρηση πού ἐπιβεβαιώνει ἡ περίπτωση τοῦ Ποδηνέμου, ἐφόσον ὅπως προκύπτει ἀπὸ τήν ἀνάγλυφη παράσταση (βλ. λήμμα) ἐπρόκειτο κατὰ πάσα πιθανότητα γιά ρητιάριο. Ἀμάρτυρο τόσο μεταξύ τῶν μονομάχων ὅσο καί στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας εἶναι τὸ ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος ³² πού ἔφερε ὁ νεκρὸς καί τὸ ὁποῖο, ἐφόσον τὸ Ποδηνέμος εἶναι τὸ ἐπαγγελματικό του, θά πρέπει νά ἦταν τὸ ὄνομα πού ἔφερε πρὶν γίνει μονομάχος, ἐνῶ γιά πρώτη φορά μαρτυρεῖται ἐπίσης στή Βέροια καί τὸ ὄνομα Βασιλική τῆς συντρόφου του. Τό πρῶτο εἶναι θεοφόρο ὄνομα, κατηγορία ἰδιαίτερα διαδεδομένη μεταξύ τῶν Μακεδόνων τήν ἐποχὴ αὐτὴ ³³. Τό δεύτερο

28. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τὸ τρισκελές σῖγμα, τὸ μικρὸ δμικρον καί τὸ ὦμέγα), ἀλλὰ καί ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς γραφῆς παρουσιάζουν ὁμοιότητα μέ τά γράμματα τῆς επιτύμβιας στήλης τοῦ μονομάχου Νεικηφόρου (βλ. *EKMI*, 381 τῶν ἀρχῶν τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ.).

29. Τό ὄνομα σώζεται ἀποσπασματικά στήν ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας Th. Reinach, *Inscriptions d' Aphrodisias*, *REG* 19 (1906) 289 ἀρ. 190 ὅπου ὁ πρῶτος ἐκδότης τὸ συμπληρώνει ὀρθά (ἀντίθετα οἱ Robert, *Les Gladiateurs* 162 καί C. Roueché, *Performers and partisans at Aphrodisias in the Roman and Late Roman Periods* [JRS Monographs 6], London 1993, 65 ἀρ. 16 δὲν ἀκολουθοῦν τὴ συμπλήρωση).

30. Robert, *Les Gladiateurs*, 300.

31. Γιά τὰ ὀνόματα τῶν ρητιαρίων βλ. τελευταῖα M. Carter, "A Doctor Secutorum and the Retiarius Draukos from Corinth", *ZPE* 126 (1999) 268 μέ τήν παλαιότερη βιβλιογραφία.

32. Τό ὄνομα Ἀσκληπιόδοτος δὲν μαρτυρεῖται στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας εἶναι ὅμως γνωστό ἀπὸ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων, ὅπως λ.χ. τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN* II).

33. Βλ. λ.χ. M. B. Hatzopoulos - L. D. Loukopoulou, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoia)*, Athènes 1996 II, indices γιά τίς περιοχές τοῦ Ἀνθεμοῦντα καί τῶν Καλινδοίων.

ἀνήκει στη σπανιότερη κατηγορία ονομάτων που παράγονται από ονόματα ἄξιωματων ἢ τίτλων, δέν παραδίδεται στη Μακεδονία, ἡ χρήση του ὅμως τεκμηριώνεται ἀπό ἐπιγραφές ἄλλων περιοχῶν³⁴. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκείνου*, γνωστή ἀπό ἄλλες ἐπιτύμβιες στήλες τῆς Βέροιας ἀλλὰ καί ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας³⁵, δηλώνει ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ ἔξοδα τοῦ νεκροῦ μονομάχου.

3. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Μάρωνος.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη μέ παράσταση νεκρόδειπνου ἀποκεκρουσμένη στίς δύο πάνω γωνίες τῆς. Φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὗρ. MB 902. Ὅπως στήν προηγούμενη στήλη, ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ ναῖσκο ἀποτελούμενο ἀπό ἐγγεγραμμένο ἀέτωμα (μέ σειρές μηνίσκων στό τύμπανο) καί παραστάδες, πού ὥστόσο ἔχουν σωθεῖ ἀποσπασματικά. Τό πεδίο πού δημιουργεῖται σέ σχέση μέ τό πλαίσιο ἔχει πολύ μικρό βάθος καί ἡ παράσταση χαρακτηρίζεται ἀπό χαμηλή ἀναγλυφικότητα καί ἀδρῆ ἀπόδοση. Ὁ μονομάχος ἀποδίδεται μετωπικά ἡμιανακλιμένος σέ κλίνη. Στηρίζεται στό ἀριστερό του χέρι μέ τό ὁποῖο κρατᾷ μπροστά στό στήθος του σκύφο³⁶. Τό δεξιό χέρι ἀναπαύεται πάνω στό σῶμα καί πέφτει χαλαρά ἐμπρός κρατώντας ἀναδιπλωμένο στεφάνι. Φοράει χιτῶνα καί ἱμάτιο τό ὁποῖο καλύπτει τόν ἀριστερό ὦμο, τό χέρι, τήν ἡβική χώρα καί τά πόδια. Κοντά φουντωτά μαλλιά περιβάλλουν τό στρογγυλό πρόσωπο τοῦ μονομάχου ἀφήνοντας ἀκαλύπτα τά αὐτιά. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα μέ καρπούς. Στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης, πίσω ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζονται τά ὅπλα τοῦ νεκροῦ, ὠοειδῆς ὀμφαλωτή ἀσπίδα³⁷ καί στρογγυλό κράνος μέ ἐπαυχένιο. Στό ἀριστερό ἄκρο τῆς παράστασης, ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό μονομάχο, παριστάνεται γυναικεία μορφή καθισμένη σέ κάθισμα μέ ἐρεισίνωτο. Φορᾷ χι-

34. Τό ὄνομα μαρτυρεῖται λ.χ. σέ ἐπιγραφή τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPNI*) καί τῆς Νικομήδειας στή Βιθυνία (βλ. *TAMIV* 1, 352: Αὐρ. Βασιλική). Τό ἀρσενικό Βασιλικός παραδίδεται π.χ. σέ ἐπιγραφές τῆς Θάσου καί τῆς Ἀθήνας βλ. *LGPNI* καί *II* ἀντίστοιχα.

35. Βλ. λ.χ. *EKMI* 384, 386, 387 · *IG X* 2 1, 303, 362 (Θεσσαλονίκη) · *IG X* 2. 2, 83 (Ἡράκλεια Λυγκηστίδα) καί 240 (Πελαγονία). Τήν ἴδια ἔκφραση συναντοῦμε καί στήν ἐπόμενη στήλη.

36. Γιά τόν συμβολισμό τοῦ σκύφου στά ρωμαϊκά ταφικά “νεκρόδειπνα” βλ. F. Cumont, *Recherches sur la symbolisme funéraire des Romains*, Paris 1966, 417.

37. Γιά αὐτόν τόν (ὅχι καί τόσο συνηθισμένο) τύπο ἀσπίδας στίς ἐπιτύμβιες στήλες τῶν μονομάχων βλ. Ἀλλαμανή - Σουρεῖ, “Μονομαχικά μνημεῖα”, 46, ἀρ. Γ 6 (πίν. 6. 3).

τώνα καὶ ἱμάτιο “ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν”³⁸. Διαστάσεις μνημείου : ὕψος 0,56 μ., πλάτος 0,35 μ. καὶ πάχος 0,07 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,012 - 0,015 μ. · διάστιχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 3.

3ος αἰ. μ.Χ.³⁹

*Αὐγούστα Μάρωνι τῷ ἰδίῳ ἀνδρὶ
ἐκ τῶν ἐκείνου μνείας χάριν*

Στ. 1 Μετὰ τὸ ρό τῆς λέξης Μάρων φαίνονται σβησμένα τὰ ἱχνη κάτω ὁρίζοντας κεραίας πού ἀνῆκε μᾶλλον στοῦ γωνιώδους ὠμέγα τὸ ὁποῖο ὁ χαρακτὴς ἀπέδωσε τελικὰ ὡς συμπίλημα μὲ τὸ ἀκολουθοῦν γράμμα νεῖ. Συμπύληματα : στ. 3 ΩΝΕ καὶ ΜΝΕ.

Τὸ ὄνομα Μάρων μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ μεταξὺ μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστὸ ἀπὸ ἄλλου⁴⁰. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ὄνομα Αὐγούστα πού φέρει ἢ σύντροφός του καὶ τὸ ὁποῖο παραδίδεται ἐπίσης γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἐπιγραφή τῆς Μακεδονίας, εἶναι ὅμως γνωστὸ ἀπὸ τὸ ὀνομαστικὸ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τῆς Λαοδικείας Κατακεκαυμένης στῆ Φρυγία⁴¹. Ὅπως τὸ ὄνομα Βασιλικὴ τῆς προηγούμενης ἐπιγραφῆς ἢ τὸ ὄνομα Συγκλητική πού ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης⁴², τὸ ὄνομα Αὐγούστα ἀνήκει καὶ αὐτὸ στὴν κατηγορία τῶν ὀνομάτων πού παράγονται ἀπὸ ἀξιώματα ἢ τίτλους.

38. Γιά παράλληλα σὲ στήλες μονομάχων τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεῖα” 39 ἀρ. Γ3 (πίν. 6.2) καὶ γιὰ τὰ ταφικὰ μνημεῖα τῆς Βέροιας γενικότερα Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὁ. π., 88 - 9.

39. Τὰ τετραγωνισμένα γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. ἰδιαίτερα τὸ ὀμικρον καὶ τὸ ὠμέγα) σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ συμπύληματα ἐπιτρέπουν τὴ χρονολόγησή της στὸν 3 ο αἰ. μ.Χ..

40. Τὸ ὄνομα ἀναφέρεται λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τοῦ Κιτίου, τῆς Δήλου, τῆς Κῶ, τῆς Πάρου καὶ τῆς Θήρας βλ. *LGPNI*. Τὸ ὄνομα Μάρ(ων) προτείνει μὲ ἐπιφυλάξεις ὁ G. Mihailov ὡς πατρώνυμο κάποιου Ζιπᾶ στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τίς Σέρρες *SEG* 30 (1980) 594 Β στ. 6.

41. Βλ. *MAMA* IV 174 (τοῦ 1 ου αἰ. μ.Χ. Ἰουλί<α> Αὐγούστα Δωροθέου) καὶ *MAMA* I, 121 (τοῦ 3 ου αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.: *Παρηγόριος κέ Μεννέας καὶ Αὐγούστα ἀνεστήσαμεν τῷ πατρὶ ἡμῶν*) ἀντίστοιχα.

42. Βλ. *SEG* 30 (1980) 644 ὅπου ἐμφανίζεται κάποια Λαρχία Συγκλητική. Γιά τὴ χρῆση τοῦ ἰδιοῦ ὀνόματος στὴν περιοχή τῆς Πελαγονίας βλ. Ἡ. Κ. Σβέρκου, *Συμβολὴ στὴν Ἱστορία τῆς Ἀνω Μακεδονίας τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Πολιτικὴ ὁργάνωση - Κοινωνία - Ἀνθρωπωνυμία)*, Διδ. Διατριβὴ Θεσσαλονίκη 2000, 143 ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ αὐτὴν τὴν κατηγορία ὀνομάτων.

4. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Αἰγιαλοῦ.

Ἀκέραιη μαρμάρινη ὀρθογώνια στήλη πού φυλάσσεται στό Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἄρ. εὐρ. MB 903. Ὅπως καί στά προηγούμενα μνημεῖα, ἡ παράσταση τοῦ “νεκροδεῖπνου” ἀναπτύσσεται μέσα σέ νάϊσκο (μέ παραστάδες καί ἀέτωμα) πού δημιουργεῖ ὀρθογώνιο πεδίο, ἐλαφρὰ βαθύτερο ἀπό τό ἀρχιτεκτονικό πλαίσιο πού τό περιβάλλει. Ὁ μονομάχος παριστάνεται μετωπικά σέ στάση ὅμοια μέ αὐτήν τῶν στηλῶν ἄρ. 901 καί 902 (ἄρ. 2 καί 3). Φοράει χειριδωτό χιτῶνα καί ἱμάτιο πού καλύπτει τόν ἀριστερό ὦμο καί τό σῶμα ἀπό τή μέση καί κάτω. Τό πρόσωπο εἶναι στρογγυλό καί περιβάλλεται ἀπό κοντά μαλλιά πού ἀποδίδονται μέ ἐγχαράξεις, ἀφήνουν δέ ἀκάλυπτα τά πεταχτά αὐτιά. Ἡ κλίνη ἔχει λεπτό στρῶμα καί τορνευτά πόδια ⁴³, ἐνῶ τό μαξιλάρι πάνω στό ὁποῖο στηρίζεται τό δεξιό χέρι τῆς μορφῆς τονίζεται μέ κόκκινο χρῶμα. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη ὑπάρχει τριποδική τράπεζα, ἐνῶ στό δεξιό ἄκρο τῆς παραστάσεως ἀπεικονίζονται τά ὅπλα τοῦ νεκροῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπανχένιο. Ἀπέναντι ἀπό τόν νεκρό στήν ἀριστερή πλευρά τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται κλαδί φοινικιάς στό ὁποῖο διακρίνονται ἱχνη κόκκινου χρώματος. Ἡ ὅλη σύνθεση περιβάλλεται ἀπό ὀρθογώνιο πλαίσιο, τό ὁποῖο ὀριοθετεῖ τόν χώρο. Πάνω ἀπό τήν ὀριζόντια γραμμή τοῦ πλαισίου ὑπάρχουν, ὅπως συμβαίνει καί σέ ἄλλες στήλες μονομάχων, στεφάνια νίκης (4) ⁴⁴. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0, 69 μ., πλάτος 0, 39 μ. καί πάχος 0, 06 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 02 - 0, 025 μ.· διάστιχα 0, 005 - 0, 015 μ. Εἰκ. ἄρ. 4.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁴⁵

*Πρόκλα Ἐγιαλῶ τῷ κέ Ἡρώδῃ
ἐκ τῶν ἑαυτοῦ μνίας χάριν.
Χερε παροδίτα* ⚡

Συμπλήματα : στ. 1 HP· στ. 2 NE, MN

Τά ὀνόματα Αἰγιαλός καί Ἡρώδης, ὅσο γνωρίζουμε, ἀπαντοῦν ἐδῶ γιά

43. Γιά ἀνάλογα παραδείγματα ἀπό τή Βέροια βλ. Π. Ἀδάμ - Βελένη, ὁ.π., 87.

44. Βλ. λ.χ. τίς στήλες *EKMI* 376, 377, 385 μέ τοὺς ἀντίστοιχους πίνακες εἰκόνων.

45. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς (ἰδιαίτερα τά ἄλφα, τό ἔψιλον καί τό ὦμέγα) ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς στήλης *EKMI* 356 (τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ.).

πρώτη φορά ὡς ὀνόματα μονομάχων, εἶναι ὅμως γνωστά ὡς ὀνόματα ἄλλων προσώπων⁴⁶. Στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας μαρτυρεῖται τὸ ὄνομα Πρόκλα πού φέρει ἡ σύντροφος τοῦ νεκροῦ⁴⁷. Ἡ ἔκφραση *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ (αὐτοῦ)* εἶναι γνωστή ἀπὸ ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀλλὰ καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ δηλώνει ὅτι τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν ἀνάθεση τῆς στήλης καλύφθηκαν ἀπὸ τὸν νεκρό⁴⁸.

5. Τὸ ἐπιτύμβιο ἀνάγλυφο⁴⁹ τοῦ Ἀντιοχianoῦ.

Μαρμαρίνη ὀρθογώνια πλάκα μέ μικρές ἀποκρούσεις πού φυλάσσεται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. Μ.Β. 904. Ὁ μονομάχος εἰκονίζεται σὲ σκηνή “νεκρόδειπνου” μετωπικά ἡμιανακεκλιμένος σὲ κλίνη. Στηρίζεται στὸ ἀριστερὸ του χέρι μέ τὸ ὁποῖο κρατᾷ ἐπίμηκες ἀντικείμενο (κύλινδρο ;). Τὸ δεξιὸ χέρι του ἀκουμπάει στὸ ἀνασηκωμένο δεξιὸ του γόνατο. Ὁ κορμὸς εἶναι γυμνός, τὸ δὲ ἱμάτιο ἀναδιπλώνεται στὴ μέση καὶ καλύπτει τὴν ἡβική χώρα καὶ τὰ πόδια. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς κόμης καὶ τῆς γενειάδας μέ παράλληλες ἐγγάρακτες γραμμές πού θυμίζουν ἀντίστοιχες ἀποδόσεις τῆς περιόδου τῶν στρατιωτικῶν αὐτοκρατόρων (235 - 284 μ.Χ.). Ἀξιοπρόσεκτα εἶναι ἀκόμη τὸ ἔντονο τόξο φρυδιῶν, τὰ ἀμυγδαλωτά μάτια μέ ἐγγάρακτη ἱριδα καὶ τὰ προτεταμένα ζυγωματικά. Τὰ κοντὰ μαλλιά ἀφήνουν ἀκάλυπτα τὰ αὐτιά καὶ ὁ ὄγκος τους περιγράφεται μέ μικρές ἐγχαράξεις. Μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλίνη ἀπεικονίζεται τριποδικὴ τράπεζα καὶ πίσω ἀπὸ αὐτὴν στὸ δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης τὰ ὅπλα τοῦ μονομάχου, δηλ. ὀρθογώνια ὀμφαλωτὴ ἀσπίδα καὶ κράνος μέ

46. Τὸ ὄνομα Αἰγιαλὸς ἄγνωστο στὴ Μακεδονία παραδίδεται λ.χ. σὲ ἐπιγραφές τῆς Ἀθήνας (βλ. *LGPN I*)· τῶν Πουτεόλων, τῆς Ἡράκλειας καὶ τῆς Πομπηΐας (βλ. *LGPN III A*· σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τίς ἐπιγραφές τῶν πόλεων αὐτῶν οἱ φορεῖς τοῦ ὀνόματος εἶναι δούλοι ἢ ἀπελευθεροί). Ἀντίθετα τὸ ὄνομα Ἡρώδης μαρτυρεῖται σὲ ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. *IGX 2. 1, 929, 1002, 1004* (Θεσσαλονίκη) καὶ *EAM 122* (Ἐορδαία).

47. Βλ. *EKMI* (Indices).

48. Γιὰ τὴν ἔκφραση αὐτὴ βλ. *EKMI 101, 217, 245* καὶ *IGX 2. 1, 381* καὶ 391 (Θεσσαλονίκη).

49. Γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἐπιτύμβιου ἀναγλύφου πού ἦταν ἐντοιχισμένο (σὲ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὴν ἐλεύθερη ἐπιτύμβια στήλη μέ ἢ χωρὶς βάση) βλ. λ.χ. Γ. Δεσπίνη - Θ. Στεφανίδου-Τιβεριίου - Ἐμ. Βουτυρά, *Κατάλογος ὁ. π.*, 151 ἀρ. 123 (συντάκτης λήμματος Ἐμ. Βουτυράς). Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ προκειμένου γιὰ τὴ σχολιαζόμενη ἐδῶ πλάκα ὁδηγεῖ ὁ πρόχειρος τρόπος μέ τὸν ὁποῖο εἶναι δουλεμένοι οἱ κρόταφοι, ἀλλὰ καὶ ἡ πάνω καὶ κάτω ἀπόληξή της.

ἐπανχένιο καὶ προσκόπιο ⁵⁰. Στό ἀριστερό τμήμα τοῦ πεδίου ἀποδίδονται μέ χάραξη δύο κλαδιά φοίνικα καὶ τέσσερα στεφάνια νίκης. Διαστάσεις μνημείου: ὕψος 0,42 μ., πλάτος 0,39 μ. καὶ πάχος 0,06 μ. Ὑψος γραμμάτων 0,01 μ. · διάστιχα 0,005 μ. Εἰκ. ἀρ. 5.

3ος αἰ. μ.Χ. ⁵¹

*Αἰγιαλὸς Ἀντιο-
χιανῶ τῷ καὶ Κλα-
υδιανῶ ἐκ τῶν ἐκεί-
4 νου ἐκείνω μνείας
χάριν*

Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ νεκροῦ μονομάχου γνωστό μεταξὺ τῶν ὁμοτέχνων του εἶναι μόνο τὸ πρῶτο, ἐνῶ τὸ δεύτερο Κλαυδιανός, μαρτυρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ ⁵². Λόγω τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος Αἰγιαλός, τῆς χρονολόγησής τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ γεγονότος ὅτι τῇ μέριμνᾳ γιὰ τὴν ἀνέγερση τῶν ταφικῶν μνημείων τοὺς εἶχαν ὄχι μόνο οἱ γυναῖκες ἀλλὰ καὶ συνάδελφοί τους δέν ἀποκλείεται ὁ Αἰγιαλός νὰ εἶναι τὸ ἴδιο μέ τὸ ἀναφερόμενο στὴν προηγούμενη ἐπιγραφή πρόσωπο ἢ ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο νὰ πῆρε τὸ ὄνομα τοῦ ἄλλου, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο γιὰ μονομάχο πού εἶχε μεγάλη φήμη ⁵³.

Ἡ (γιὰ πρώτη φορὰ μαρτυρούμενη στὴ Βέροια) ἔκφραση *ἐκ τῶν ἐκείνου ἐκείνω* (βλ. καὶ ἐπόμενη ἐπιγραφή) εἶναι μία ἀπὸ τίς ἐκφράσεις μέ τίς ὁποῖες δηλώνεται ὅτι ἡ στήλη κατασκευάστηκε μέ χρήματα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. οἱ συνηθέστερες καὶ ἀπλούστερες *ἐκ τῶν ἐκείνου* ἢ *ἐκ τῶν ἑαυτοῦ* πού συναντήσαμε στίς προηγούμενες στήλες.

6. Ἡ ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Ἑρμῆ.

Μαρμάρινη ὀρθογώνια ἐπιτύμβια στήλη ἐλλειπῆς στό ἄνω τμήμα τῆς πού

50. Γιὰ τὸ προσκόπιο στὰ κράνη τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 70.

51. Ἡ ἀφρόντιστη γραφή, χαρακτηριστικὰ γράμματα (βλ. τὰ μνηοειδῆ ἔπιλον καὶ σῆγμα καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὠμέγα) καὶ ἡ γενικὴ εἰκόνα τῆς γραφῆς παραπέμπουν στὸν 3ο μ.Χ. Βλ. ἐπίσης (παραπάνω στὸ λῆμμα) γιὰ τὸν τρόπο πού ἀποδίδεται ἡ κόμη καὶ ἡ γενειάδα του.

52. Γιὰ τὸ ὄνομα Ἀντιοχιανός ὡς ὄνομα μονομάχου βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 298 σημ. 5.

53. Γιὰ αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὰ ἐπαγγελματικά ὀνόματα τῶν μονομάχων βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 297.

φυλάσσεται στο Ἀρχαιολογικό Μουσείο Βέροιας μέ ἀρ. εὐρ. MB 917. Στό κάτω τμήμα τῆς στήλης ὑπάρχει συμφυρές ἔμβολο (ἐπεξεργασμένο μέ βελόνι) γιά τή στήριξή τῆς σέ βάση. Ἡ παράσταση τοῦ “νεκρόδειπνου” πού φέρει ἡ στήλη ἀναπτύσσεται μέσα σέ πολύ ρηχό πεδίο. Ὁ νεκρός ἀπεικονίζεται μετωπικά, ἡμιανακλιμένος σέ κλίνη μέ παχύ στρώμα. Φέρει ἱμάτιο πού περνάει πάνω ἀπό τόν ἀριστερό ὤμο, περιβάλλει τόν ἀριστερό πήχυ καί ἀφήνει γυμνό τόν κορμό. Τό δεξιό χέρι του ἀκουμπάει στό ἀντίστοιχο ἀνασηκωμένο γόνατο· τό ἀριστερό λυγισμένο κρατάει σφαιρικό ἀντικείμενο. Τό κεφάλι του δέν σώζεται. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη εἰκονίζεται ἡ τυπική τριποδική τράπεζα μέ καρπούς καί δίπλα τῆς σκυλάκι πού ἔχει ἀποδοθεῖ μέ πολύ χαμηλό ἀνάγλυφο, θέμα ἀγαπημένο στίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας ἀλλά καί ἄλλων περιοχῶν⁵⁴. Στό δεξιό ἄκρο τῆς παράστασης πίσω ἀπό τήν κλίνη βρίσκονται τά ὄπλα τοῦ νεκροῦ, δηλ. ὀρθογώνια ἀσπίδα καί κράνος μέ ἐπαυχένιο καί προσκόπιο. Στό ἀριστερό ἄκρο ἔχει ἀποδοθεῖ γυναικεία μορφή, μέ ποδήρη χιτῶνα καί ἱμάτιο, πού κάθεται πάνω στό στρώμα τῆς κλίνης καί ἀκουμπάει τά πόδια τῆς σέ ὑποπόδιο. Μπροστά ἀπό τήν κλίνη καί τή γυναικεία μορφή κυλινδρικό ἀντικείμενο μέ βάση (βωμός;). Διαστάσεις μνημείου : μέγιστο σωζόμενο ὕψος 0, 71 μ., πλάτος 0, 52 μ. καί πάχος 0, 05 μ. Ὑψος γραμμάτων 0, 015 - 0, 03 μ.· διάστιχα 0, 005 μ. Εἰκ. ἀρ. 6.

3ος αἰ. μ.Χ.⁵⁵

α) Δοῦλος

β) Οὐαλερία Ἑρμῆτι μορ-
μίδωνι ἰδίῳ ἀνδρὶ πάλῳ πρ-
ώτῳ ἐκ τῶν ἐκίνου ἐκείνῳ

4 μνήμης χάριν. Χαῖρε πα-
ροδίτα

Πρόκειται γιά τήν επιτύμβια στήλη πού ἔστησε κάποια Οὐαλερία στό μνημα τοῦ συζύγου τῆς Ἑρμῆ⁵⁶. Ὅτι ὁ τελευταῖος ὑπῆρξε μονομάχος προκύπτει ὄχι μόνο ἀπό τήν ἀνάγλυφη παράσταση τῆς στήλης ἀλλά καί ἀπό τό ἐπαγγελματικό

54. Γιά τίς μονομαχικές στήλες τῆς Βέροιας βλ. Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, “Μονομαχικά μνημεία” Α 1 (πίν. 4. 1), Γ 2 (πίν. 6. 1) καί Γ 7 (πίν. 6.4)· γιά τίς μονομαχικές στήλες ἄλλων περιοχῶν βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 46 καί 48 - 49.

55. Τά γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς ὁμοιάζουν μέ ἐκεῖνα τῆς προηγούμενης.

56. Τό ὄνομα Ἑρμῆς εἶναι σύννηθες μεταξύ τῶν μονομάχων τῆς Ἀνατολῆς βλ. L. Robert, *Hellenica* V (1948) 79· σύννηθες εἶναι ἐπίσης στό ὀνομαστικό τῆς Βέροιας τό ὄνομα Οὐαλερία τῆς συζύγου του, βλ. *EKMI* (Indices).

μορμίλδων = μορμίλλων⁵⁷, τό όποίο μάς πληροφορεῖ συγκεκριμένα ότι ό 'Ερμῆς ἀνῆκε στήν κατηγορία τῶν *murmillones/ mirmillones*, πού μάχονταν κυρίως μέ ρητιαρίους, προβοκάτορες καί Θράκες, ἐπαιρναν δέ τό όνομά τους ἀπό τή μουρμούρα (μορμύρος, μορμύλος) ή όποία ἀπεικονιζόταν στό κράνος τους⁵⁸. 'Η κατηγορία στήν όποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι δηλώνεται σπάνια στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας, τουλάχιστον μέ τά μέχρι στιγμῆς δεδομένα. "Εως σήμερα ἐπιγραφικά τεκμηριωμένη ἦταν μόνο ή περίπτωση τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη⁵⁹, ἐνῶ οἱ ταυτίσεις ὄλων τῶν ἄλλων γίνονται μέ βάση τά όπλα καί τήν ἐξάρτηση πού φέρουν στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν τους⁶⁰. 'Η γνωστή ἀπό ἐπιγραφές μονομάχων τῆς ἐλληνόφωνης Ἀνατολῆς (συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Μακεδονίας) ἔκφραση *πρώτος πάλος* τονίζει τή θέση τοῦ νεκροῦ μεταξύ τῶν ὁμοτέχνων του, ότι δηλ. ἦταν μυρμίλλων πρώτης τάξης⁶¹. "Αἰσιο προσοχῆς στή νέα στήλη εἶναι τό γεγονός ότι στό κάτω τμήμα τοῦ ἀναγλύφου καί μπροστά ἀπό τό σκυλάκι ἔχει χαραχθεῖ μέ μικρότερα γράμματα ή λέξη *δοῦλος*. Κάτι παρόμοιο δέν μάς εἶναι γνωστό ἀπό κάποιο ἀνάλογο μονομαχικό μνημεῖο ὄχι μό-

57. Στίς ἐλληνικές ἐπιγραφές παραδίδονται οἱ τύποι *μυρμίλλων, μυρμύλλων, μο(υ)ρμίλλων, μερμίλλων* (καθώς ἐπίσης οἱ συντομογραφίες *μυρ* καί *μορ*), βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 65. 'Η γραφή μορμίλδων παραδίδεται γιά πρώτη φορά. "Αν δέν πρόκειται γιά σφάλμα τοῦ χαρακτή, ἴσως ἔχουμε νά κάνουμε μέ φωνητική ἐξέλιξη, παραδείγματα τῆς όποίας ὑπάρχουν ὁμως μόνο σέ νεολληνικά ιδιώματα (Ρόδου, Καρπάθου) βλ. Α. Tsorpanakis, *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes*, Athènes 1940 156 (τόν καθ. Χ. Τζιτζιλῆ, εὐχαριστοῦμε γιά τήν πληροφορία). - Τό ἐνδεχόμενο ό εἰκονιζόμενος στό ἀνάγλυφο τῆς ἐπιγραφῆς *EKMI* 381 μονομάχος νά εἶναι *μυρμίλλων* συζητᾶ ή 'Αλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 36, καταλήγει ὁμως στό συμπέρασμα ότι πρόκειται γιά ἓνα κοντραρητιάριο.

58. Βλ. L. Robert, *Hellenica* III (1946) 136.

59. Βλ. *EKMI* 388 (2ος-3ος αἰ. μ.Χ.) στ. 1-2 *Φλαμμεάτης ό τό πρίν Ζώσιμος, πρώτος πάλος ρητιαρίων*. Σέ μή ἐνεργούς μονομάχους (*συμμαρούδης, σεκουνδαρούδης*) τῶν όποίων οἱ ἀρμοδιότητες ἀφοροῦσαν στή διαιτησία κατά τή διάρκεια τῶν ἀγώνων ἀναφέρεται ή ἐπίσης ἐπιτύμβια ἐπιγραφή *EKMI* 383 (δεύτερο τέταρτο τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) πού ἔστησε ό σύλλογος πρὸς τιμή τοῦ νεκροῦ *συμμαρούδης* τοῦ Ποπλίου.

60. Συγκεκριμένα, εἰκονογραφικά τεκμηριώνεται ή παρουσία βαριά (εἰδικότερα Θρακῶν καί ἴσως *σεκουτόρων*) καί ἐλαφρά ὀπλισμένων (εἰδικότερα ρητιαρίων)· γιά τίς διάφορες κατηγορίες μονομάχων τῆς Βέροιας μέ βάση τήν εἰκονογραφία τῶν ἐπιτυμβίων στηλῶν βλ. 'Αλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεῖα" 42 κέξ.

61. Γιά τήν ἔκφραση στίς ἐπιγραφές τῆς Βέροιας βλ. τήν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφή τοῦ ρητιαρίου Φλαμμεάτη *EKMI* 388. Γιά τή σημασία τῆς ἔκφρασης βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 28-31. Τελευταῖα ή C. Roueché, *δ. π.*, 65 μέ βάση νεότερα ἐπιγραφικά παραδείγματα πού βρέθηκαν στήν Ἀφροδισιάδα ὅπου δίπλα στή λέξη *πάλος* παραδίδονται μεγαλύτεροι τοῦ συνήθους ἀριθμοί (π.χ. *πάλου η'*) ὑποθέτει ότι τουλάχιστον στήν πόλη

νο της Βέροιας, αλλά και τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας ὅπου διεξάγονταν παρόμοιοι ἀγῶνες. Ἡ θέσις τῆς λέξης προκαλεῖ τὴν ὑπόνοια ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ συμπαθοῦς τετραπόδου ποῦ γράφτηκε μᾶλλον κατ' ἀπαίτησις τοῦ νεκροῦ λόγω τῆς ἰδιαίτερης ἀγάπης του πρὸς αὐτό ⁶². Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος δέν παραδίδεται μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν ὀνομάτων σκύλων ποῦ μᾶς εἶναι γνωστὰ ἀπὸ γραμματειακῆς καὶ ἐπιγραφικῆς πηγῆς τῆς ἀρχαιότητος ⁶³, ὀρισμέναι παρατηρήσεις καθιστοῦν τὴν ὑπόθεσις αὐτὴ βάσιμη ⁶⁴. Γνωστὴ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἡ συνήθεια νὰ ἀναγράφονται σὲ ἐπιτύμβιαι στήλεις ἀθλητῶν ὅπου ἀναπαριστῶνται καὶ οἱ σκύλοι τους τὰ ὀνόματα τῶν προσφιλῶν τους ζώων, ὅπως συμβαίνει λ.χ. σὲ ἐπιτύμβια στήλη (ἐποχῆς Σεβήρων) ἀπὸ τὴν Κυρήνη

αὐτὴ ἡ λέξις (ποῦ ἀρχικὰ χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ δηλώσει τὴν ἱεραρχία) δηλώνει τὴν ὁργάνωσις σὲ ὁμάδες μονομάχων τοῦ ἰδίου ὅπλου.

62. "Ὅτι διάφορα πρόσωπα ἀπαιτοῦσαν νὰ ἀπεικονίζονται στὰ ἐπιτύμβια μνημεία τους ἀγαπημένα ζῶα, κυρίως σκυλιὰ, προκύπτει λ.χ. ἀπὸ χωρίο τοῦ *Σατυρικοῦ* τοῦ Περτρωνίου ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Τριμαλχίων νὰ λέει (71, 6) *valde te rogo ut secundum pedes statuæ meae catellam pingas*.

63. Οἱ πληρέστεροι κατάλογοι ὀνομάτων σκύλων ποῦ γνωρίζουμε περιλαμβάνονται στὰ ἐμπεριστατωμένα ἄρθρα τῶν J. Mentz, *Die klassischen Hundenamen*, Philologus 88 (1933) 104 - 125, 184 - 202 καὶ 415 - 442 ποῦ ἀφορᾷ στὴν κλασσικὴ καὶ ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ (γιὰ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ σκυλιῶν στὸν περίφημο μελανόμορφο κρατῆρα τοῦ Françoise - περίπου 570 π.Χ. - βλ. τελευταῖα τὸ ὑπόμνημα τοῦ R. Wachter, "The Inscriptions on the Françoise Vase", *MusHelv* 48, 1991, 86 κέξ.) καὶ J. M. C. Toynbee, "Beasts and their Names in the Roman Empire", *PBSR* 16 (1948) 24 - 37 (πρβλ. τοῦ ἰδίου, *Animals in Roman Life and Art*, London 1973, 102 - 124) ποῦ πραγματεύεται τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ. Γιὰ νεότερα ἐπιγραφικὰ εὐρήματα βλ. τὴν σαρκοφάγο ἀπὸ τὴν Τερμησό (ΝΔ Πισιδία, Μ. Ἀσία) B. Iplikcioğlu, "Epigraphischen Forschungen im antiken Termessos und seinem Territorium", G. Dobesch - G. Rehrenbück (ἐκδ.) *Die epigraphische und altertümliche Erforschung Kleinasiens. 100 Jahre kleinasiatische Kommission der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien 1993 (*TAM* Ergänzungsband 14) 261 - 2 ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Στέφανος ποῦ φέρει ὁ σκύλος γιὰ τὸν ὁποῖο κατασκευάσθηκε ἡ σαρκοφάγος, καὶ τὶς ἐπιγραφῆς μωσαϊκῶν τῆς βόρειας Συρίας (5 - 6 οῦ αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς ὀνόματα σκύλων: Λέων, Π[έλ]ιοψ, Δράκων, Ἰέραξ καὶ Ἐρως, βλ. J. Balty, "Léon, Hiérax, Pélops et les autres: noms de chiens sur les mosaïques tardives d' Orient" στὸν τιμητικὸ τόμο M.-O. Jentel - G. Deschênes - Wagner (ἐκδ.), *Tranquillitas. Mélanges en l' honneur de Tran tam Tinh*, Québec 1994 31 - 8, πρβλ. *SEG* 44 (1994) 1305.

64. Μία ἄλλη ἐκδοχὴ θὰ ἦταν τὸ ὄνομα νὰ προσδιορίζει τὸ νομικὸ καθεστῶς τοῦ Ἑρμῆ, ἐφόσον τοῦτο ἀναφέρεται ἐνίοτε σὲ μονομαχικὰ μνημεία πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας (βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 282) μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὴν ἐπιτύμβια ἀνάγλυφον στήλη *IGR* IV, 1370 = Robert, *Les Gladiateurs*, 136 ἀπὸ τὴν πόλιν Ζαίταις τῆς Λυδίας στὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας διαβάζουμε: *Ματέρνος δοῦλος* [πᾶ]λο(ς) α' [ν(ικῶν)];. Στὴν περὶ πτωσις αὐτὴ ὥστοςο θὰ περιμέναμε ἡ λέξις δοῦλος νὰ ἀναγράφεται πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, ὅπως δηλ. συμβαίνει μὲ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιγραφὴ.

όπου εικονίζεται κάποιος Έφέσιος πυγμάχος ονόματι [Ἰ]ωνινιανός ὁ καὶ Μῶρος μαζί με τὴ σκύλα του (;) ποὺ φέρει τὸ ὄνομα Παρηγορίς⁶⁵. Προκειμένου γιὰ μονομάχους διαθέτουμε δύο σχετικά παραδείγματα ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Πέργαμο καὶ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα : τὸ πρῶτο εἶναι ἓνας ταφικός βωμός στὸ κάτω μέρος τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται σκύλος μετὰ τὸ ὄνομα Μούρδων (τὸ ὄνομα εἶναι γραμμένο μετὰ μικρότερα γράμματα, ὅπως στὴ νέα ἐπιγραφή τῆς Βέροιας)⁶⁶, ἐνῶ τὸ δεύτερο μία μαρμαρινὴ βάση ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια Τρωάδα (τοῦ 2 ου αἰ. μ.Χ.) ὅπου ἐπίσης στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκονίζεται σκύλος καὶ ἀναγράφεται μετὰ μικρότερα γράμματα τὸ ὄνομά του Ἐπιόδης⁶⁷. Ἀπὸ ὀνοματολογικὴ ἄποψη τὴν ὑποψία ὅτι τὸ ὄνομα Δοῦλος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ὄνομα σκύλου ἐνισχύει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι τὸ ὄνομα αὐτό, ἂν καὶ σπάνια, παραδίδεται ὡς ἀνθρωπωνύμιο σὲ ἐπιγραφές τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς⁶⁸. Ἐνισχυτικὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς εἶναι ἀκόμη τὸ ὅ, τι μετὰ τῶν ὀνομάτων ζῶων τῆς ἴδιας ἐποχῆς ὑπάρχει κατηγορία γνωστὴ ἀπὸ λατινικὲς πηγές ποὺ περιλαμβάνει ἀπαξιωτικά ὀνόματα, ὅπως Parasitus, Lues (λοιμός), Leno (προαγωγός) καὶ Latro (ληστής) τὰ ὅποια δίνονταν στὰ ζῶα μᾶλλον μετὰ περιπαικτικὴ διάθεση⁶⁹, ὅπως δηλ. εἶναι πιθανὸ ὅτι ἐπράξε καὶ ὁ μονομάχος Ἑρμῆς. Ἀπὸ πρακτικὴ ἄποψη τέλος τὸ ὄνομα Δοῦλος προσφέρεται ὡς ὄνομα σκύλου, ἐφόσον ἀνταποκρίνεται στὶς προϋποθέσεις ποὺ ἔθεταν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴν ἐπιλογή τῶν ὀνομάτων τους, νὰ εἶναι δηλ. δισύλλαβα καὶ εὐκολοπρόφερα⁷⁰. Στὴν ἐπιγραφή ἄξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης δύο γραμματικὰ φαινόμενα καὶ συγκεκριμένα ὁ γνωστός καὶ ἀπὸ

65. Βλ. D. Robinson, *ὁ. π.*, 176 / 7 ἀρ. 45 (πρβλ. SEG 20, 1964, 752 καὶ SEG 40, 1990, 1599) καὶ τελευταῖα F. Chamoux, "Une stèle funéraire de Cyrène", *BSAF* 1988 [1990] 113 - 120 ἰδιαίτερα σ. 116 κέξ.

66. Robert, *Les Gladiateurs*, 260 πρβλ. σ. 48 (ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ διαθέτουμε μόνο ἓνα σκίτσο τὸ ὁποῖο δημοσιεύεται στὸ *IvPergamon* [ANP VIII 2], ἀρ. 577).

67. *IvAlexandriaTroas* (IK, 53) 104 μετὰ φωτογραφία.

68. Τὸ ὄνομα φέρει λ.χ. στὴ σαρκοφάγο τῆς Τερμησοῦ B. Iplikcioglu - G. Celgin - A. Vedat - Celgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium*, Wien 1991 (*Österr. Akademie der Wissenschaften Phil.-histor. Klasse* SB Bd. 575) 21 ἀρ. 8 = SEG 41, 1991, 1269 (3 ος αἰ. μ.Χ., κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.) κάποιος Αὐρήλιος Δοῦλος ὁ καὶ Παραμοίθιος, ἐνῶ Δοῦλος ὀνομάζεται ὁ ἀδελφός κάποιου Αὐρηλίου Ἑρμαίου ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφή SEG 28 (1978) 1236 ἀπὸ τὸ Τυραῖον τῆς Λυκίας (κατὰ πάσα πιθανότητα μετὰ τὸ 212 μ.Χ.).

69. Τὰ ὀνόματα θησαυρίζονται ἀπὸ τὸν J. M. C. Toynbee, *ὁ. π.*, 28 χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀναφέρεται ἐκεῖ οὔτε ποιά ζῶα ἀφορῶν οὔτε σὲ ποιὲς πηγές παραδίδονται.

70. Οἱ προϋποθέσεις αὐτές ὀρίζονται λ.χ. ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα στὸν *Κυνηγετικὸ* ὅπου προτείνεται (VII, 5) *τὰ δὲ ὀνόματα αὐταῖς* (δηλ. στὰ σκυλιά) *τίθεσθαι βραχέα ἵνα εὐανά-*

ἄλλες ἐπιγραφές τῆς Βέροιας ἀναδιπλασιασμός τοῦ κάππα τῆς πρόθεσης ἐκ⁷¹ καὶ ἡ δοτική Ἑρμῆτι τοῦ ὀνόματος τοῦ μονομάχου. Ὁ τύπος αὐτός, ἂν καὶ ἀμάρτυρος ἀπὸ ἀλλοῦ στή Μακεδονία, ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη παράδειγμα σχηματισμοῦ νέας κατάληξης (κυρίων ὀνομάτων) μέ ὀδοντικό χαρακτήρα κατὰ τὴν αὐτοκρατορική ἐποχή καὶ εἶναι ἀνάλογος λ.χ. τοῦ τύπου Ἑρακλῆδι πού παραδίδεται σέ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή τοῦ 2 ου - 3 ου αἰ. μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ὁρεινή τῆς Ὀδομαντικῆς⁷².

Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα πού παρουσιάσθηκαν παραπάνω, ἂν καὶ λόγῳ τῆς φύσης τους προσφέρουν περιορισμένες πληροφορίες, ἐντούτοις ἐμπλουτίζουν τίς γνώσεις μας μέ νέα στοιχεῖα γι' αὐτὴ τὴ μεγάλη κατηγορία ἐπαγγελματιῶν. Ἐτσι ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες κατηγορίες στίς ὁποῖες ἀγωνίζονταν βεβαιώνεται ἡ παρουσία στή Βέροια μυρμιλλῶνων (στήλη ἀρ. 6), ἐνῶ τά εἰκονογραφικά στοιχεῖα ἐπιτρέπουν τὴν ταύτιση ἐνός ἀκόμη ρητιαρίου (στήλη ἀρ. 2). Ἀσαφές εἶναι ἡ κατηγορία στήν ὁποία ἀγωνίζονταν οἱ μονομάχοι τῶν ὑπόλοιπων μνημείων (ἀρ. 1, 3, 4 καὶ 5), ἀλλὰ ἡ ἐξάρτησή τους, ὅπως αὐτὴ ἀπεικονίζεται στίς ἀνάγλυφες παραστάσεις, δηλ. ὁ βαρὺς ὅπλισμός τους (ἀσπίδα), ἡ περικνημίδα στό ἀριστερό πόδι καὶ τό μικρὸ κράνος χωρὶς λοφίο, θά μπορούσαν νά στηρίξουν τὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ σεκούτορες⁷³. Ἀξιοσημείωτη σέ ὅ, τι ἀφορᾷ τὸν ἀμυντικό ὅπλισμό τους εἶναι ἐπίσης ἡ γιὰ πρώτη φορὰ εἰκονογραφικὴ τεκμηρίωση στή Βέροια προστατευτικοῦ προστηθίου στό ἀνάγλυφο τῆς στήλης ὑπ. ἀρ. 1. Ὁ τομέας στὸν ὁποῖο τά νέα μνημεῖα προσφέρουν τίς περισσότερες πληροφορίες, ὅπως συνήθως συμβαίνει μέ ἀνάλογα μνημεῖα, εἶναι ὁ ὀνομα-

κλητα ἢ καὶ τὸν Columella, *De Agricultura* VII 12: nominibus autem non longissimis appellandi sunt, quo celerius quisque vocatus exaudiat; nec tamen brevioribus quam quae duabus syllabis enuntientur, sicuti graecum est σκύλαξ, latinum ferox· πρβλ. τὰ σχόλια τοῦ J. Mentz, ὁ. π., 427 - 433.

71. Βλ. *EKMI* 376 καὶ 381 (βλ. ἐπίσης παραπάνω στήλη ὑπ. ἀρ. 4)· τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ σέ ἐπιγραφές ἄλλων πόλεων τῆς Μακεδονίας βλ. λ.χ. τὴν ἐπιγραφή *IG X 2. 1, 820* τῆς Θεσσαλονίκης καὶ *IG X 2. 2, 46* τῆς Νίκαιας στή Λυκηστίδα.

72. *SEG* 30, 1980, 593. Στίς ἐπιγραφές τῆς Μακεδονίας συνηθέστεροι εἶναι πάντως οἱ νέοι σχηματισμοὶ μέ ἔνρινο χαρακτήρα, βλ. τὸν τύπο Ἑρμῆνι (δοτική τοῦ ὀνόματος Ἑρμῆς) πού μαρτυρεῖται λ.χ. στήν ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης *IG X 2. 1, 694*. Γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ στή Μακεδονία βλ. Ἄν. Παναγιώτου, “Ἐξέλιξη τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ρήματος τῆς ἑλληνικῆς κατὰ τὴν ἑλληνιστική, ρωμαϊκή καὶ πρῶτὴν βυζαντινὴν περίοδο. Τὰ ἐπιγραφικὰ δεδομένα τῆς Μακεδονίας”, στὰ Πρακτικά τοῦ συνεδρίου “Μελέτες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα” (18 - 20 Ἀπριλίου 1991), Θεσσαλονίκη 1992, 22.

73. Βλ. Robert, *Les Gladiateurs*, 68 κέξ.

τολογικός. Ἐν ἑξαιρέσει κανείς τό σύνηθες ὄνομα Ἑρμῆς καί τό ἤδη γνωστό Ἀντιοχινός, τά ὀνόματα Ἀρχιμήδης, Μάρων, Αἰγιαλός καί Κλαυδιανός παραδίδονται γιά πρώτη φορά μεταξὺ μονομάχων ὄχι μόνο τῆς Βέροιας, ἀλλὰ καί γενικά. Τό ὄνομα Ποδῆνεμος, γνωστό ἐν μέρει ἀπὸ ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας, ἐπιβεβαιώνει παλαιότερες παρατηρήσεις γιά τά ἐπαγγελματικά τῶν ρητιαρίων πού προβάλλουν φυσικά τους προσόντα, ἰδιαίτερα τήν ταχύτητα καί τήν εὐκίνησία. Ἀμάρτυρα ἀνάμεσα στίς συντρόφους τῶν μονομάχων εἶναι τά ὀνόματα Βασιλική καί Αὐγούστα.

Σέ δύο τουλάχιστον περιπτώσεις τά λιτά κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐπιτρέπουν νά διεισδύσουμε στόν ἐσωτερικό κόσμο τῶν ἀντιλήψεων καί τῶν συναισθημάτων τῶν μονομάχων. Πρόκειται ἀφενός γιά τή στήλη τοῦ Ἀρχιμήδη πού δείχνει τίς ἀπορριπτικές τῆς μεταθανάτιας ζωῆς ἀντιλήψεις του καί ἀφετέρου γιά τή στήλη τοῦ Ἑρμῆ πού ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν ὄχι μόνο τά φιλοζωϊκά του συναισθήματα ἀλλὰ καί ἡ αἴσθηση τοῦ χιοῦμορ πού διέθετε, ἄν κρίνουμε ἀπὸ τό γεγονός ὅτι ἀποκαλοῦσε τό σκύλο του Δοῦλο. Τά νέα μονομαχικά μνημεῖα, ἰδιαίτερα τά πέντα πρῶτα ἀπὸ αὐτά, θέτουν τέλος τό πρόβλημα τοῦ τόπου ὅπου θάβονταν οἱ μονομάχοι τῆς Βέροιας, ἐφόσον ὅλα τους βρέθηκαν στό ἴδιο οἰκόπεδο καί δέν εἶναι σύγχρονα. Τό γεγονός ὁδηγεῖ βέβαια ἀπὸ μόνο του στήν ὑπόθεση ὅτι ἡ συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ βορειοανατολικοῦ νεκροταφείου τῆς πόλης ἐνδέχεται νά χρησιμοποιοῦνταν γιά τόν ἐνταφιασμό τους. Παραδείγματα μονομάχων πού θάβονταν μαζί εἶναι γνωστά ἀπὸ διάφορες περιοχές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὅπως λ.χ. τῇ Σάλωνα (στή Δαλματία)⁷⁴, τῇ πόλει Nemausus (σημ. Nîmes)⁷⁵ καί τῇ Πάτρᾳ⁷⁶, ὅπου ἔχουν βρεθεῖ μονομαχικά μνημεῖα (κυρίως ἐπιτύμβιες στήλες) στόν ἴδιο χώρο, στίς δύο πρῶτες περιπτώσεις κοντά στό ἀμφιθέατρο τῶν πόλεων. Οἱ λόγοι πού ὁδηγοῦσαν σέ αὐτὴν τὴν ἐπιλογή δέν δηλώνονται ποτέ, δέν ἀποκλείεται ὅμως οἱ ὁμάδες (familiae) ἢ οἱ σύλλογοι (collegia) τῶν μονομάχων νά ἐπιδίωκαν νά ἐξασφαλίζουν τέτοιους χώρους ὄχι μόνον ἐξαιτίας τοῦ πνεύματος φιλίας καί ἀλληλεγγύης πού ἦταν φυσικό νά ἀναπτύσσεται μεταξὺ τῶν μελῶν τους ἀλλὰ καί λόγω τῶν ἐνδεχόμενων ἀντιδράσεων

74. Βλ. N. Cambi, "Salona und seine Nekropolen" στόν τόμο H. von Hesberg - P. Zanker, *Römische Gräberstrassen: Darstellungen, Status, Standards*, München 1987 260.

75. Βλ. A. Haon, "Les gladiateurs à Nîmes", *École antique de Nîmes. Bulletin Annuel* 4 (1960) 83 - 89.

76. Βλ. I. Papapostolou, "Monuments de gladiateurs à Patras", *BCH* 113 (1989) 387.

τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν οἱ ὅποῖες θά ὀφείλονταν στό στίγμα τῆς infamia πού ἔφεραν κατά κανόνα οἱ μονομάχοι ⁷⁷. Τέτοιες ἀντιδράσεις ἀφήνει νά ἐννοηθοῦν λ.χ. ἓνα ἐπιγραφικό κείμενο (τῆς ὕστερης ρεπουμπλικανικῆς ἐποχῆς) πού προέρχεται ἀπό τήν ἰταλική πόλη Sarsina: ἐκεῖ κάποιος Horatius Balbus κληροδοτεῖ στήν πόλη ἓνα ἀγροτεμάχιο προκειμένου νά χρησιμοποιηθεῖ ὡς κοιμητήριον, μέ τόν ὅρο ὅμως νά ἀποκλείονται ἀπό αὐτό μή εὐϋπόληπτοι κάτοικοί της, ὅπως λ.χ. οἱ μισθωμένοι μονομάχοι (auctorati) καί οἱ αὐτόχειρες ⁷⁸. Παρόλα αὐτά καί σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τή Βέροια θά χρειάζονταν περισσότερα στοιχεῖα πού θά ἐπέτρεπαν τό ὀριστικό συμπέρασμα ὅτι οἱ μονομάχοι της θάβονταν σέ συγκεκριμένη περιοχὴ τοῦ βορειονανατολικοῦ νεκροταφείου ξεχωριστά ἀπό τοὺς ἄλλους κατοίκους καί αὐτό γιατί τά περισσότερα ἀπό τά ἤδη γνωστά μονομαχικά μνημεία (στήλες καί βωμοί) εἶναι ἄγνωστης προέλευσης ἢ βρέθηκαν ἐντοιχισμένα σέ ὀψιμότερα οἰκοδομήματα τῆς πόλης, κυρίως ναοὺς ⁷⁹.

Παντελῆς Μ. Νίγδελης

Α.Π.Θ.

Τμήμα Ἱστορίας - Ἀρχαιολογίας

Λιάνα Δ. Στεφανῆ

ΙΖ' ΕΠΚΑ

77. Γιά τήν infamia τῶν μονομάχων βλ. G. Ville, *La Gladiature en Occident des origines à la mort de Domitien*, Rome 1981, 339 κέξ.

78. Βλ. CIL XI 6528 = ILS 7846 (extra au[ct]orateis et quei sibi [la]queo manum attulissent et quei quaestum spurcum professi essent), πρβλ. V. Hope, "Fighting for Identity: The funerary commemoration of Italian Gladiators" στό A. E. Cooley, *The Epigraphic Landscape of Roman Italy* (Bulletin of the Institute of Classical Studies Supplement 73), London 1999, 99 - 100 ὅπου καί ἡ σχετική μέ τά νεκροταφεῖα τῶν μονομάχων βιβλιογραφία. Τά πολυανδρεῖα ὅπου ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῶν μονομαχικῶν καί θηριομαχικῶν ἀγώνων πού διοργάνωσαν ἐπιφανεῖς διοργανωτές (munerarii) γιά λόγους προβολῆς ἀποτελοῦν ξεχωριστὴ περίπτωση μέ τήν ὁποία δέν σχετίζονται ἀσφαλῶς τά νέα μονομαχικά μνημεία τῆς Βέροιας.

79. Βλ. λ.χ. EKM I 380, 381, 387, 388. Τή διατυπωθεῖσα παραπάνω ὑπόθεση ἐνισχύουν πάντως δύο μαρμαρίνοι βωμοί μέ παράσταση "νεκροδείπνου" πού ἦταν ἐντοιχισμένοι στό τεῖχος τῆς πόλης στό οἰκόπεδο Ράδη ἐπὶ τῆς συμβολῆς τῶν ὁδῶν Ἀνεμώνης - Θεσσαλονίκης (Ο.Τ. 307), δηλ. σέ ἀρκετά κοντινὴ ἀπόσταση ἀπὸ τό οἰκόπεδο ὅπου ἐντοπίστηκαν τά νέα μονομαχικά μνημεία. Πρόκειται συγκεκριμένα γιά τοὺς βωμούς Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία" Γ 3 (=EKM I 385) καί Γ 7 (=EKM I 379). Στίς παραπάνω μαρτυρίες θά μπορούσε νά προστεθεῖ καί ὁ βωμός Ἀλλαμανῆ - Σουρῆ, "Μονομαχικά μνημεία", Γ 1 (=EKM I 375) μέ μονομαχικό "νεκροδείπνο" πού βρίσκεται ἐντοιχισμένος στό βορειονανατολικό τεῖχος τῆς πόλης (οἰκόπεδο Γεμιτζόγλου βλ. ΑΔ 25, 1970, Β2 Χρονικά 385), στήν περιοχὴ δηλ. πού γειτνιάζει ἄμεσα μέ τά Ο.Τ. ὅπου βρέθηκαν οἱ πέντε στήλες τῆς παρούσας μελέτης.

ZUSAMMENFASSUNG

NEUE GLADIATORENMONUMENTE AUS BEROIA

Erstveröffentlichung von sechs Grabmonumenten mit Gladiatorenreliefs, die in das Ende des 2. oder in das 3. Jhdt. n.Chr. zu datieren sind. Auf dem Relief des ersten ist ein Gladiator namens Ἀρχιμήδης “dans sa gloire” abgebildet mit dem anderweitig bekannten epikureischen Spruch οὐκ ἦμην καὶ ἐγενόμην, οὐκ εἰμι καὶ οὐ μέλει μοι (non fui, fui, non sum, non curo). Der Gladiator des zweiten, der den Berufsnamen Ποδῆνεμος trägt und früher Ἀσκληπιόδοτος hiess, wird in der Szene eines “Totenmahls” abgebildet. Der Berufsname sowie der Stiel des Dreizacks, der auf der rechten Seite dargestellt ist, deuten darauf hin, dass es sich um einen *retiarius* handelt. Totenmahlszenen werden auch auf den übrigen vier Monumenten abgebildet: Die verstorbenen Gladiatoren heissen Μάρων, Αἰγιαλὸς (ὁ καὶ Ἡρώδης), Ἀντιοχιανός (ὁ καὶ Κλαυδιανός), Ἑρμῆς. Das 2. 3. 4. und 6. Monument sind von den Ehefrauen der Verstorbenen (die die Namen Βασιλική, Αὐγούστα, Πρόκλα, Οὐαλερία tragen) errichtet, das fünfte von dem Kollegen des Toten (Antiochianos) namens Αἰγιαλὸς (vermutlich identisch mit dem im 4. Monument genannten). Besondere Beachtung verdient das sechste: Der abgebildete Gladiator (Hermes) ist, wie die Worte der Inschrift πρῶτῳ πάλῳ erkennen lassen, ein *myrmillo* erster Klasse gewesen; neben dem Hund, der auf dem Relief auch abgebildet ist, ist mit kleineren Buchstaben der Name Δοῦλος eingraviert. Es scheint, dass Hermes, wie auch andere Berufsgenossen von ihm, als Tierfreund gewünscht hatte, seinen Lieblingshund mit dem Namen auf dem Grabrelief “verewigen” zu lassen, mit dem er ihn (offenbar nicht ohne Humor) zeitlebens ansprach. Ein Überblick über die Hundenamen in der Antike zeigt, dass der besagte Name zum ersten Mal bezeugt ist.

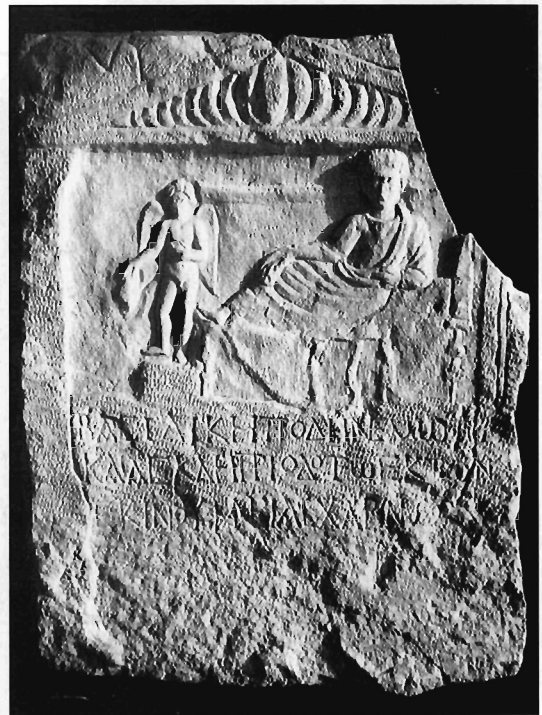
Die neuen Inschriften, die zu den neunzehn mit Inschriften ausgestatteten Gladiatorenmonumenten (Altären und Stelen) aus Beroia hinzukommen, bereichern unsere Kenntnisse vor allem in Bezug auf die Gladiatorennamen: Mit Ausnahme von Hermes und Antiochianos sind alle anderen Namen unter den Gladiatoren nicht nur in Beroia, sondern auch sonst zum ersten Mal bezeugt. Die Bewaffnung (*armatura*) der Gladiatoren wird in nur zwei Fällen angegeben oder kann erschlossen werden; in

allen übrigen Fällen ist jedoch aufgrund der Bewaffnung die Annahme zulässig, dass es sich um *secutores* handelte.

Bei den ersten fünf der neuen Gladiatorenmonumente stellt sich die Frage nach dem Ort, an dem die Gladiatoren von Beroia beigesetzt wurden, zumal alle auf dem gleichen Grundstück aufgefunden und nicht zeitgleich sind. Der bisherige, aus den schon bekannten (meistens unbestimmter Herkunft) und den neuen Monumenten bestehende Befund lässt freilich eine überzeugende Beantwortung der Frage nicht zu; dass es sich um das nordöstliche Gräberfeld der Stadt handeln kann, ist nur eine Vermutung.

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 1

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 2

Π. Μ.
Νίγδελης-Λ. Δ.
Στεφανή, Εικ. 3

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 4

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή, Εικ. 5

Π. Μ. Νίγδελης-Λ. Δ. Στεφανή,
Εικ. 6